

УДК 911.2

НОВИЦЬКА Л.В.

АНТРОПОГЕННІ ЛАНДШАФТИ У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

Учень вивчає географію в школі, починаючи з шостого класу. В кожному курсі шкільної географії певною мірою іде мова про вплив людини на природу. Та загалом український школяр отримує досить розрізнені, можна сказати, поверхневі знання про ті перетворення природи, які здійснила на Землі людина. Антропогенні ландшафти в школі сьогодні – річ досить абстрактна. Саме цій проблемі і присвячується дослідження.

Творці шкільних підручників більшою чи меншою мірою піднімали це питання. Але в усіх підручниках акцент робився на природні (натуральні) ландшафти.

Знаходимо поняття ПТК в підручнику для 9 класу “Географія України” М.М.Паламарчука [5]. Дотично згадується про вплив людини на природу в підручнику “Географія України” П.О. Масляка, П.П. Шищенка. Зокрема тут ідеться про вплив землеробства на ПТК. Питання впливу людини на довкілля піднімається у підручниках “Фізична географія України” [3] та “Економічна і соціальна географія України” [2]. Але, на жаль, глибокого аналізу антропогенізації ландшафтів тут немає.

Зараз шкільний вчитель може використати лише підручники, посібники з антропогенного ландшафтознавства Г.І. Денисика. Зокрема його монографія “Антропогенні ландшафти Правобережної України” [1] дає змогу вчителю самому збагнути глибину і розмаїття антропогенних ландшафтів. А потім на доступному рівні донести ці знання до вихованця.

Необхідно сьогодні саме в шкільному курсі географії впевненіше і переконливіше говорити про антропогенні ландшафти. 90% природних комплексів суходолу Землі – це антропогенні ландшафти. Так стверджують вчені. Якщо ми не вивчаємо їх у школі, то які ж ПТК ми характеризуємо на уроці? Часто-густо ті, яких вже майже не існує в натуральному вигляді. Теперішня дитина-школяр – це господар ХХІ століття, який вже через кілька років ввіллється своїм розумом і працею в економіку країни, творитиме її.

Держава визначила, що він має здолати у школі 12 освітніх щаблів. Природничий цикл дисциплін починається з курсу “Природознавства” у 5 класі. Тут даються початкові знання, що стануть фундаментом наук про природу для учня. В шостому класі, де вивчається “Загальна географія”, природа Землі розглядається через спектр оболонок планети (сфер).

Програма побудована з урахуванням вікових особливостей дитини. Вчитель має право на часткові зміни, доповнення програмного матеріалу. Мені здається, що в шостому класі є благодатний ґрунт для засіву знань про антропогенні ландшафти.

Так в темі “Літосфера” можна почати мову, як людина змінює ПТК на прикладі видобутку корисних копалин (кар’єри, шахти). Можна провести екскурсію (під час літньої навчальної практики) до найближчих з них. Є дані, що людина необачною діяльністю в гірничодобувній промисловості може вплинути на підвищення рівня сейсмічності територій, що викличе важкопрогнозовані зміни довкілля.

Вивчаючи “Гідросферу”, ми розглядаємо річку, озеро, болото, як цілісну

природну систему. Між тим практично не згадуємо про греблі, їх вплив на стан взаємозв'язків між компонентами природи. Згадуємо про ставки, як складову гідросфери. І знову мовчимо, як змінюється природний ландшафт після їх створення. Людина живе ніби поза сферами, які вивчаються. І споглядає їх наче з іншої планети.

В темі “Біосфера” необхідно яскраво, з допомогою поетичного слова, малюнка, фотографії пояснити дітям вплив людини на взаємозв'язки в екосистемах. Показати, як натуральні комплекси (степ, ліс) змінюються на антропогенні.

Узагальнення знань з ландшафтознавства в шостому класі необхідно зробити в темі “Географічна оболонка”, чітко вказати, що ця оболонка мешкання людини великою мірою складається з антропогенних ландшафтів.

Улюбленим курсом продовжує залишатись “Географія материків та океанів”. Кожна дитина по своїй суті – першовідкривач власного світу. Тому їй цікаво мандрувати незвіданими для неї світами. Ми вивчаємо кожен материк, характеризуючи його природу за типовим планом. Це, безперечно, добре. Але дитина вивчає те, що дуже сильно змінено. І їй невідомо, що ж є насправді. Так відомо, що район Середземномор'я – колыска багатьох цивілізацій. Практично там, за виключенням заповідників і національних парків, всі ландшафти – антропогенні. Учень же переконаний, що вздовж узбережжя Середземного моря – твердолисті вічнозелені ліси та чагарники.

Учні добре засвоюють теми про савани і гілеї Світ екзотичних рослин і тварин захоплює дитячу уяву. Бо розвинена уява стає стартовою площадкою та реалізації експериментів, досліджень, наукових знахідок. І знову парадокс. Поза увагою школяра залишаються антропогенні ландшафти, що виникли внаслідок підсічно-вогняного землеробства (пірогенні ландшафти).

Вивчаючи Південну Америку, варто звернути увагу, що прокладання Трансамазонської магістралі призвело до появи протягом 5 тис. км антропогенних дорожніх ландшафтів.

При ознайомленні з усіма материками на конкретних прикладах необхідно показати антропогенні ландшафти, їх виникнення і розвиток.

У 8 класі при вивченні фізичної географії України, на мій погляд, необхідно перекидати науково-обґрунтовані “містки” між натуральними й антропогенними ландшафтами. Тим більше, що у вищезгаданому підручнику “Географія України” П.О. Масляка, П.Г. Шищенко [4] є розділ “Природні комплекси (ландшафти) і фізико-географічне районування”, при вивченні якого учні мають змогу познайомитися з історією формування ландшафтів України в антропогенні, впливом людини на ландшафти за історичний період, з класифікацією сучасних ландшафтів в Україні.

Та знову ж існує “вакуум” в освітленні антропогенних ландшафтів у 8 класі.

“Економічна і соціальна географія України” в 9 кл. – ось, здавалося б, “зоряний час” для вивчення антропогенних ландшафтів. Але сподівання наші майже марні. Ми говоримо про важливі речі: відтворення, міграції, трудові ресурси. Але не згадуємо поняття “селитебні ландшафти”, ігноруючи, що людина, як учасник і творець господарства, деє же все-таки мешкає. Причому, говорячи про розселення, ми визначаємо густоту населення, поверхнево говоримо про різницю понять “село і місто”. Відомо ж, що саме на Правобережжі існувала Трипільська культура, що започаткувала сільські селитебні ландшафти. Цей тип

ландшафтів широко представлений в Україні.

Базовою темою є ПЕК. Ми відзначаємо, що частка електроенергії, виробленої на ГЕС в енергобалансі країни незначна, вивчаємо географію розміщення ГЕС. І ні слова не знайдемо про водні антропогенні ландшафти, які виникли при гідробудівництві, насамперед водосховищ. Були поховані давні наддніпрянські селитебні ландшафти і створені нові для переселенців.

При вивченні промисловості України необхідно показати кар'єрно-відвальний тип ландшафту, який виникає внаслідок видобування корисних копалин відкритим способом. Аналізуючи “Вугільну промисловість”, кажемо учням про просадково-териконовий тип ландшафту, що формується в районах підземного видобутку корисних копалин (Донецький, Львівсько-Волинський кам'яновугільні басейни). Тут же виникають териконники – особливий тип місцевостей, утворений конусами “пустої породи”.

Наші учені знають, що в Україні є великі рекреаційні ресурси, Південний та Карпатський економічний райони мають змогу надавати широкий спектр рекреаційно-туристичних послуг. Треба познайомити вихованців з історією формування рекреаційних ландшафтів, їх класифікацією. Це наймолодший за віком клас антропогенних ландшафтів. Їх роль в майбутньому буде постійно зростати.

Дуже важливий для формування світоглядних позицій курс “Економічна і соціальна географія світу”. Вражає, що при вивченні економічних систем, міжгалузевих комплексів, населення світу ви не почуєте ніде і нічого про антропогенні ландшафти. Можна зробити скидку на те, що в тиждень в 10 класі 1 урок географії. Та все ж...

Говорячи про урбанізацію як про всесвітній процес, ми й не згадуємо про урболандшафти, які є наслідком цього явища.

Висновок напрошується невтішний: антропогенному ландшафтознавству в школі сьогодні ще не знайдено достойного місця.

Цією статтею я хотіла привернути увагу, насамперед, колег-вчителів, людей, які творять підручники і програми до питань вивчення антропогенних ландшафтів. Бо воно важливе не лише для географії, а для прогнозування наслідків діяльності людини, майбутнього конфліктного чи гармонійного тандему “природа - людина”. Юна людина при закінченні школи має чітко усвідомити, що вона живе, житиме і працюватиме в антропогенних ландшафтах. Якими вони приймуть їх від дорослих і передадуть своїм дітям, залежить від спільних узгоджених дій всіх нас.

Тому є необхідність створення спецкурсу “Антропогенні ландшафти Землі” хоча б для профільних класів або програм для однойменних факультативних курсів.

1. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України. – Вінниця: Арбат, 1998. – 298 с.
2. Заставний Ф.Д. Економічна і соціальна географія України: Підручник для 9 класу середньої загальноосвітньої школи. – К.: Форум, 2001.
3. Заставний Ф.Д. Фізична географія України: Підручник для 8 класу середньої загальноосвітньої школи. – К.: Форум, 2000.
4. Масляк П.О., Шищенко П.Г. Географія України: Підручник для 8-9 класів середньої школи. – К.: Зодіак-ЕКО. – 99 с.
5. Паламарчук М.М. Географія України: Підручник для середньої школи. – К.: Радянська школа, 1987. – 32 с.

The article is devoted to learning of anthropological landscapes at school: during the lessons and after the lessons/ This type of landscapes predominates on the Earth Attention is attracted to the necessity in deeper learning of the mentioned point during the geography lessons at school.